

Covid-19'la Mücadele Sürecinde Türkiye'deki Yardım Hizmetleri ve Uygulamalarına Genel Bir Bakış

Gültekin Eroğlu*

Öz

İnsanlık, 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde yeni bir salgınla yeniden karşı karşıya geldi. Bir koronavirus türü olan bu yeni salgının adı Dünya Sağlık Örgütü'nce Covid-19 diye adlandırıldı. Salgın, patlak verdiği ilk andan bu yana hızlı şekilde yayılma göstererek küresel bir ölçeğe ulaştı. Bir yandan salgınla mücadeledeki tıbbi tedavilerin yükü, bir yandan da sosyal izolasyon nedeniyle ortaya çıkan sosyal ve ekonomik problemler ülkeleri maddi ve manevi olarak zora soktu. Ülkeler, sosyal ve ekonomik yardım ve teşvik paketlerini devreye sokarak karşılarındaki bu krizle mücadeleye giriştiler. Salgın krizi ile başa çıkmanın yolunun topyekûn bir dayanışma ve yardımlaşma ile sağlanabileceği anlaşıldı. Özellikle sokağa çıkma yasağının başladığı günlerde yardıma muhtaç insanların sayısı da artmış oldu. İnsanların büyük bir kısmı evlerinde kalırken bir kısmı da onlara yardım etmek üzere gönüllü hayırseverler olarak çalışmaya, hizmet götürmeye devam etti. Bu çalışmada, Türkiye'de salgının başladığı günden bugüne bağış ve yardımlarla ilgili faaliyetlerin neler ve nasıl olduğunu tespit etmeye çalıştık. Çalışma sonucunda devletin lokomotif olduğu yardım hizmetlerinin, resmi ve özel yardım kuruluşlarının el birliği ile koordineli olarak yürütüldüğü, salgın krizine karşı mücadelenin bağış ve yardımlarla desteklendiği anlaşıldı. Bu da bize, bağış ve yardımların her türden krizlerin atlatılmasında ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermiş oldu.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, bağış, yardım kuruluşları, hayırsever faaliyetler, sosyal yardımlar.

* Dr., İnönü Üniversitesi

E-mail: gultekin.eroglu@inonu.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-5053-5076>

Geliş Tarihi: 10.12.2020 ■ Kabul Tarihi: 31.12.2020

An Overview of Aid Services and Applications in Turkey in Process of Fighting the Covid-19 Pandemic

Gültekin Eroğlu*

Abstract

Humankind faced a new epidemic again in the first quarter of the 21st century. The name of this new epidemic, a type of coronavirus, was named Covid-19 by the World Health Organization. The epidemic has spread rapidly since the first time it broke out, reaching a global scale. On the one hand, the burden of medical treatments in combating the epidemic, and on the other hand, social and economic problems caused by social isolation put countries in financial and moral difficulties. Countries have started to fight this crisis by putting social and economic aid and incentive packages into action. It has been understood that the way to cope with the epidemic crisis can be achieved with total solidarity and solidarity. Especially in the days when the curfew started, the number of people in need increased. While most of the people stayed at their homes, some continued to work as volunteer philanthropists to help them. In this study, the day he began the outbreak in Turkey today, what activities related to donations and assistance and tried to determine how it happened. In the result of study, it was understood that the aid services, which the state was the locomotive, were carried out in coordination with the official and private aid organizations, and the fight against the epidemic crisis was supported by donations and aids. This showed us once again how important donations and aid are in solving all kinds of crises.

Keywords: Covid-19, Donation, Charity Organizations, Charitable Activities, Social Benefits

* Dr., İnönü University

E-mail: gultekin.eroglu@inonu.edu.tr

Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-5053-5076>

Received Date: 10.12.2020 ▪ Accepted Date: 31.12.2020

Giriş

İnsanoğlu yeryüzündeki varlığından bu yana hayatını devam ettirebilmek için bir yandan içinde yaşadığı gezegenin şartlarına ayak uydurmaya çalışırken diğer yandan da kendisine bahsedilen öğrenme becerisi sayesinde içinde bulunduğu ortamı ve çevreyi imar etmiştir. İnsanoğlunun yeryüzü serüveni aileden başlayarak kabileye, uygarlığa, medeniyete, devletlere ve ülkelere doğru giden dünya tarihi serüveninde akrabacılık, klancılık, dindaşçılık, sömürgecilik, ırkçılık, siyasi ve ideolojik tutumlar, hırs, mal mülk sahibi olma, egemenlik kurma gibi pek çok etkenle mücadelelerle doludur. Bu hayat mücadelesinde savaşlar belki de insanlık tarihinin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Tarihteki bazı savaşlar insan nüfusunun kırımına denk sayıda ölümlerle sonuçlanmıştır. Savaşların yanı sıra depremler, seller, fırtınalar, iklim anormallikleri ve çevre kirliliği gibi doğa olayları da insanların karşılaştıkları sorunlardan bir kısmıdır. Buna ilaveten, insanların kendileri ve doğa ile olan mücadelelerinin yanında bir de başa çıkmak zorunda kaldıkları salgın hastalıklar vardır ki geçmişten günümüze bu hastalıklar insanlık tarihine damga vurmuştur.

İlk çağlardan itibaren insanlar veba, çiçek, kızamık, kolera, tifo, dizanteri, suçiçeği, zatürre, grip, tüberküloz, cüzzam, sarıhumma, boğmaca vb. salgın hastalıklarla karşılaşmışlardır. Örneğin; dünyada 541, 1347, 1894 yıllarında kaydedilmiş ve her seferinde yüksek sayıda ölüme neden olan üç büyük veba salgını olmuştur (Akbaba, 2015, s.93). Tarihte kaydedilen ilk veba salgını 541 yılında Mısır'da başlamıştır. Dinî, sosyal ve ekonomik etkileri olan bu salgın, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamasına da neden olduğu için imparatora ithafen "Justinian Vebası" olarak adlandırılmıştır. Avrupa, Kuzey Afrika ve Orta ve Güney Asya nüfusunun %50-60'ının bu salgın nedeniyle kaybedildiği tahmin edilmektedir. İkinci büyük veba salgını ise Ortaçağ Avrupa'sında 1347-1351 yılları arasında görülmüş olan ve yaklaşık olarak 75 ile 200 milyon arası kişinin ölümüne neden olan "kara ölüm" adlı veba salgınıdır. 1720-1722 yılları arasında Fransa'dan başlayan Büyük Marsilya salgınından sonraki üçüncü büyük veba salgını ise 1855'te Çin'den başlayarak yayıldığı düşünülmektedir. 1898 ile 1918 yılları arasındaki on yıllık sürede pek çok ülkede ölümlere sebep olan bu salgında 12,5 milyon Hintlinin hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir (Frith, 2012; Irwin, 2016; Parıldar, 2020; TÜBA, 2020).

Dünyayı etkileyen bir diğer önemli pandemi, grip salgınlarıdır. 20. Yüzyılda birkaç on yıl ara ile grip salgınları meydana gelmiş, bunların en şiddetlisi 1918 ile

1919 yıllarında 20 ile 50 milyon arasında kişinin öldüğü tahmin edilen H1N1 virüsünün neden olduğu “İspanyol Gribi”dir. Salgın, I. Dünya Savaşında askeri kampların sürekli yer değiştirmesiyle pandemi haline gelmiş ve geniş çaplı yayılma göstermiştir. Benzer şekilde tifo ve kolera salgınlarında da ciddi vaka sayılarına rastlanmış ve yaklaşık %20’si ölümlerle sonuçlanmıştır. 1976’da Kongo Demokratik Cumhuriyeti’nde tanımlanan HIV/AIDS salgını ise 1981 yılından bu yana dünya çapında 36 milyonunun üzerinde insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Bazı uygarlık ve toplumların sonunu getirmiş olan çiçek hastalığı salgınlarının ise 300 ile 500 milyon insanın ölümüne neden olduğu belirtilmektedir. Yine akut solunum yolu sendromu olarak bilinen SARS-CoV salgını da otuzdan fazla ülkeye yayılmış, %50 oranında 65 yaş ve üzerini etkilemiştir (CDC, 2011; Namal ve Kılıç, 2015; Parıldar, 2020; Phillips ve Killingray, 2004; TÜBA, 2020).

Salgın hastalıklarla ilgili son pandemik olay ise bir korona virüs türü olan Covid-19’dur. 2019 yılının Aralık ayında Çin’in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde yeni koronavirüs (2019-nCoV) enfeksiyonu ortaya çıkmış ve kısa sürede Çin başta olmak üzere pek çok ülkeye yayılmıştır. Önce 2019-nCoV olarak daha sonra Dünya Sağlık Örgütü tarafından (DSÖ) SARS-CoV-2 olarak adlandırılan bu virüsün neden olduğu hastalık ise “Corona Virus Disease 2019” Covid-19 olarak tanımlanmıştır (Kasapoğlu ve Akbal, 2020, s.204; Uyumlu, 2020, s.2-3; Yunarti and Wijayanti, 2020, s.120-121).

Aralık 2020 tarihi itibariyle Covid-19 verilerinin derlendiği Worldometers internet sitesine göre tespit edilen toplam vaka sayısı 67 milyona ulaşmıştır. ABD, 14.985.142 ile en fazla vaka sayısına sahip ülke konumundadır. Bu ülkeyi 9.653.578 ile Hindistan, 6.577.177 ile Brezilya, 2.460.770 ile Rusya, 2.281.475 ile Fransa, 1.709.991 ile İtalya, 1.705.971 ile İngiltere, 1.699.145 ile İspanya, 1.459.832 ile Arjantin, 1.362.249 ile Kolombiya ve 1.171.42 ile Almanya izlemektedir (<https://www.aa.com.tr>). Sağlık bakanlığı verilerine göre Türkiye’de ki 552.304 vakanın sayısından 15.314’ü ölümlerle sonuçlanmıştır. Dünya genelinde ölüm sayısı ise 1,5 milyonu aşmış bulunmaktadır (Sağlık Bakanlığı,2020).

Salgın, an itibariyle küresel düzeye erişmiş ve sadece insan sağlığını tehdit etmekle kalmamış; korku ve kaygı düzeyinde artış, tutum ve davranış kalıplarında değişiklikler, çaresizlik, umutsuzluk, yaygın dehşeti etkisi gibi nöro-psikolojik etkilerinin yanında sosyal izolasyon, sosyal medya ve iletişim teknolojisi bağımlılığı, sosyal mesafe, tüketim ve tasarruf alışkanlıklarında ve davranışlarında değişikliklere yol açmış, bazı meslek ve iş gruplarının kazanç sıkıntısı çekmesi, bazı esnaf gruplarının kepenk kapatması ve burada daha sayamadığımız pek çok etkileri ile birlikte

bir pandemik süreç olmaktan öteye geçerek küresel çapta genel bir kriz halini almıştır.

Savaşlar, depremler, seller ve salgın hastalıklar insanlar arasındaki yardımlaşma bilincini kuvvetlendirmektedir. Bu sebeptir ki toplumların kriz dönemlerini atlattıklarında ve ülkelerin gelişmelerini devam ettirmelerinde sosyal yardımlaşmanın önemi daha da hissedilir hale gelmektedir. Örneğin; Suriye'deki iç savaş sonucunda Türkiye'ye sığınan sığınmacı ve mülteciler için ulusal ve yerel düzeyde STK'lar aracılığıyla ve de çok önemli bir kısmı devlet teşekküllü resmi yardım ve destek girişimleriyle Suriyeli vatandaşlara büyük bir yardım ve dayanışma örneği gösterilmiştir. Yine salgın öncesi ve sonrasında yaşanan depremler hadisesinde de benzer hassasiyetle yardımlaşma ve dayanışma örneği sergilenmiştir. Türkiye'de ki kadim yardımlaşma kültürünün bir örneği de Covid-19 salgını ile mücadelede ortaya konmaktadır. Bu çalışmada 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 salgını ile mücadelede ulusal ve uluslararası yardımların böyle bir kriz döneminde sağladığı faydayı göstermek ve hayırseverliğin rolünü ortaya koymak amaçlanmıştır.

Salgının, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik olumsuz pek çok etkilerinin yanı sıra olumlu bir takım sonuçları da olabilir. İnsanların hijyen, sosyal mesafe, tüketim ve tasarruf alışkanlıklarında kalıcı değişiklikler getirmesi ve bu alanlarda yeni normların gelişmesine aracılık etmesi, bireyciliğin ön planda olduğu ABD ve çoğu Avrupa ülkelerinde ekonomik imkanlardan yoksun bireylerin sosyal güvenceden de yoksun olmasının genel toplumsal bir sorun olduğunu ve insan güvenliğinin yeniden sorgulanması gerektiğini göstermiş olması, yoksullara yardım, dayanışma, sınıflar arası empati gibi konularda kalıcı bir takım gelişmeler bu pandemi krizinin doğurduğu olumlu sonuçlardan birkaçı olarak değerlendirilebilir (Taştan, 2020, s.5-6). Yine ekolojik bağlamda değerlendirilecek olursa, karbon salımı azaldığı için atmosfer temizlenmeye başlamıştır. Denizlerin kirlenmesi azalmıştır. Kısacası, doğa kendine gelmeye başlamış, bozulan ekolojik denge tekrar kurulmaya başlamıştır (Afacan ve Avcı, 2020, s.12).

Salgınlarla Mücadelede Etkin Yöntemler

Salgınlarla mücadeleyi pek çok açıdan ele almak gerekmektedir. Çünkü salgınlar insanların sağlık sistemine doğrudan teması ile birlikte dolaylı olarak onun içinde yaşadığı doğal ve sosyal çevreyi de etkilemektedir. İlk sağlık tedbirlerinin yanı sıra alınacak diğer önlem ve tedbirler salgınla mücadelede önemli rol oynamaktadır.

Tıbbi tedbirler, sosyal tedbirler, ekonomik tedbirler, ekolojik tedbirler bunlar arasında sıralanabilir.

Bir salgınla mücadele etmenin ilk ve en etkili yöntemi elbette tıbbi ve sağlık uygulamaları olacaktır. Aşılama ve hastalık kaynağının bulunması, karantina, izolasyon, erken tanı, takip ve tedavi süreci salgınlar ile mücadelede bilinen en etkili stratejilerdir. Salgınlarla mücadelede tek bir etkili yöntem olmayabilir. Örneğin; virüs bulaştırma katsayısının yüksek olduğu birçok epidemide, sadece karantina uygulaması yeterli olmayabilir. Ancak, sağlıklı ve yeterli beslenme, toplumsal hijyen kurallarına uyulması, sağlıklı su ve kanalizasyon sistemlerinin sağlanması, erken tanı, tedavi ve takip gibi her düzeyde koruyucu hekimliğin önemi vazgeçilmezdir. Bunun yanı sıra, tüm sağlık kurumlarının koordineli çalışması, yerel ve ulusal düzeyde oluşturulan bilim kurullarında epidemiyoloji ve halk sağlığı uzmanlarının görüş ve önerilerinden yararlanılması, kaynakların etkili kullanılması ve bireysel koruyucu sağlık hizmetlerine yönelik sağlık eğitimleri giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Parıldar, 2020, s. 24; TÜBA, 2020, s.31).

“Kamuda vatandaşların topluca bulunacağı ve virüs bulaşma riskinin artacağı ortamlara yönelik olasılıkları ortadan kaldırıcı tedbirlerin alınması, kamuda ve özel sektörde esnek mesai, dönüşümlü mesai, evden çalışma alternatif yöntemlerinin düzenlenmesi, örgün eğitime zorunlu ara verilmesi ve esnek akademik takvime geçilmesi konusunda mevzuat düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi, sportif faaliyetler, her türlü bilimsel etkinlikler ile sanatsal faaliyetlerin dondurularak ötelenmesi” (TÜBA, 2020, s.30) gibi kamusal alana yönelik tedbirler ise pandemi sürecinde etken sosyal ve eğitsel tedbirler arasında sayılabilir.

“Mücbir sebepler nedeniyle pandemi mücadelesi gereği üretim ve istihdamına zorunlu ara verilen iş kolları ile yine zorunlu ve gönüllü çalışma durumunda olan iş kollarında vergi ödemelerindeki indirim ve ötelemeler ve özel teşvik ve destek uygulamaları ile devlet destekli yardımlar” (TÜBA, 2020, s.31) büyük önem arz etmektedir. Ayrıca, vatandaşların desteklenmesi amacıyla kampanyalar aracılığı ile bu konudaki bütçe yükü dengelenmeye çalışılarak alınan kararlar gereği sokağa çıkma yasağı olanların, örneğin yaşı ve engelliler ile yalnız yaşıyan bireylerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olarak yerel yönetimler ve STK’lardan destek alınması salgınla mücadeleye katkı sağlayacak bir başka önemli unsur olarak gözükmemektedir.

Salgınlarla Mücadelede Yardımlaşmanın Önemi

İnsanlık tarihi farklı zaman dilimlerinde toplumları çeşitli arayışlar içerisine sokan ve bütün toplumları derinden etkileyen büyük kırılmalarla doludur. Bu kırılma noktaları/dönemleri toplumlara çeşitli değişim ve dönüşüm deneyimleri yaşatmıştır. Tarih bize, bu kırılma noktalarının en önemli nedenlerinin büyük bunalımlar ve krizler olduğunu göstermektedir. Nitekim Covid-19 salgınının yol açtığı pandemi, küresel ölçekte yaşanan tam da böyle bir bunalım ve kriz halidir. Salgın hastalıklar, insanlık tarihini derinden etkilemiş, siyasi ve toplumsal hayata yön vermiş olgulardır. Ani ve büyük nüfus kayıplarına neden oldukları için gündelik hayatın alt üst olmasına, her alanda üretim faaliyetlerinin durmasına, ticari hayatın zarara uğramasına kadar pek çok olumsuz etkileri vardır (Karakaş, 2020, s.545; Yılmaz, 2007).

Covid-19 pandemisi, toplumları ve ülkeleri hazırlıksız yakalamıştır. Dünyanın dört bir yanında milyarlarca insan birden bire kendi evlerinde mahkûm olmuş ve birçok ülkede neredeyse tüm ekonomik faaliyetler durmuş, tekrarlanan arz ve talep şokları tüm tedarik zinciri dâhil olmak üzere üretimden tüketime daralmalara neden olmuştur. Sonunda tüm dünya ülkeleri ilk kez bu virüsle başa çıkmanın yollarını aramak ve korona virüsün neden olduğu hastalığa karşı etkili aşı geliştirmek konusunda çaresiz kalmıştır (Demirbaş ve Bozkurt, 2020). Dolayısıyla, toplumların sosyal yapısında (kurumlar, ağlar, kurallar, günlük rutinler, iş akışları) patolojik sorunlara neden olan bu küresel salgın krizini aşmak ülkeler için elzem hale gelmiştir. Bu bağlamıyla salgınların, temelde birer sosyal hadiseler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Salgınların oluşturduğu sorunların çözümü de bu sebeple sosyal yapının kendisini yeniden kurma kapasitesinde saklıdır (Sunar, 2020, s.1).

Sosyal dayanışma ve yardımlaşma, sosyal yapının kendini yeniden kurma kapasitesini etkileyen önemli sosyal unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların ve dolayısıyla sosyal yapının tahribatına neden olan/olacak her türden sorun, dayanışma ve yardımlaşma güdüsünün etkin olduğu bir toplumsal iç dinamizm ile çözüme kavuşturulabilir. Yardım etme güdüsünün yüksek ve/ya fazla olduğu toplumların kriz dönemlerinde toparlamaları daha mümkün gözükmektedir. Bu nedenle hayırsever ilgi ve davranışların sosyal etki gücü azımsanamayacak ölçüde fazladır.

Salgınla mücadelenin önemli bir ayağı da devletlerin yardım destek programlarının yanı sıra düzenlemiş oldukları bağış kampanyalarıdır. Covid-19 salgınının başladığı günden bu yana neredeyse tüm dünya ülkeleri resmi/formal desteklerle birlikte

bağış kampanyaları düzenlemişlerdir. Örneğin; Güney Kore, ABD ve Almanya vatandaşlarına doğrudan nakit yardımında bulunmaktadır. Birçok ÷lkede ise “Ulusal Dayanışma Fonu”, “SAARC COVID-19 Acil Durum Fonu” gibi yardım fonları oluşturulmuştur. Bu fonların kaynağının önemli bir bölümünü özel sektör bağışları oluşturmaktadır. Türkiye’de de benzer bir durum söz konusudur. Neredeyse her gün yeni bir destek ve önlem paketi açıklanmaktadır. Kamu bankalarının vatandaşlara ve esnafa esnek kredi imkânı tanınmakta, işletmelerin borçları ötelenmektedir (Sözcü, 2020).

Salgınla Mücadelede Sosyal Yardımlar

Türkiye’de 2020 yılının Mart ayı ortasında salgınla mücadele kapsamında bazı yasaklama kararları alınmıştı. Belirli gün ve saatlerde sokağa çıkma yasağı, toplu oturma imkânı olan mekânların kapatılması, sosyal hareketliliğin kısıtlanması, örneğin öğretimden uzaktan öğretime geçiş, esnek çalışma saatleri vb. pek çok kısıtlamalar ciddi bir ekonomik durgunluğu da beraberinde getirmişti. Enfekte olmuş kişilerin tedavileri ve artan sağlık giderleri, kepenk kapatan esnaf, işletmelerin personel kısıtlamasına gitmesi ve bunun beraberinde getirmiş olduğu işsizlik ve yoksulluk riski Türkiye’yi sosyal ve ekonomik krizin eşiğine getirmişti. Peki, covid-19 pandemisinin yol açtığı sosyal ve ekonomik krize karşı ne tür sosyal ve ekonomik önlemler alınmış, devlet destekli yardımlar ile özel yardımlar neler olmuştur? Türkiye’de salgının neden olduğu krize çözüm noktasında yardımlar nelerdi ve nasıl gerçekleştirildi? Bu sorulara cevaben Türkiye’de salgınla mücadeledeki sosyal ve ekonomik yardımları üç temel kategoride incelemek mümkündür:

- 1-Resmi yardım ve teşvik paketleri,
- 2-Ulusal düzeydeki insani yardım kuruluşlarının destek ve hizmetleri,
- 3-Bağış kampanyaları.

Devlet Destekli Yardımlar ve Ekonomik Teşvikler

Enfekte sayısı, iyileşen hasta sayısı ve salgın nedenli ölüm oranı bakımından Türkiye, salgın dönemini en az hasarla atlatan ÷lkelerin başında gelmektedir. Bunda, devletin salgın sürecinde aldığı hızlı kararların büyük etkisinin olduğu söylenebilir. Salgının başladığı Mart ayı ile birlikte tedbirler hemen devreye sokulurken neye ihtiyaç duyuluyorsa o konuda aksiyon alınarak yaralar sarılmaya çalışılmıştır. Gerek şirketler, gerek esnaf ve gerekse de çalışanlar için önemli destek paketleri bir

bir devreye sokularak hem iş yerleri hem de çalışanlar korunmuştur. Bu arada, kısa çalışma ödeneği, ücret desteği ve işsizlik maaşı gibi mali desteklerle de vatandaşın nakit ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Pandemi sürecinde devlet destekli önemli mali yardımların başında ihtiyaç sahibi ailelere sağlanan sosyal ve mali yardımlar gelmektedir. Yaklaşık 6 milyon aileye 1000'er liralık ödeme yapılması planı bunun ilk ve en büyük ayağını oluşturmaktadır (<https://www.sabah.com.tr>). Bunun yanı sıra, salgınla birlikte gelen ekonomik krize karşı Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası eliyle farklı paketler arka arkaya uygulamaya konulmuştur. “Türkiye’de mali boyutta, GSYİH’nin yaklaşık yüzde 2’sine denk gelen 100 milyar TL tutarında bir paket açıklanmıştır. Açıklanan mali tedbirler arasında;

- (i) Asgari emekli maaşlarının artırılması, ihtiyacı olan ailelere yapılan nakit yardım ve asgari ücret desteğine devam edilmesi,
- (ii) Kısa süreli çalışma ödeneği devreye sokulması ve yararlanma kurallarının gevşetilmesi,
- (iii) Telif çalışma süresinin uzatılması,
- (iv) Krizden etkilenen sektörler için vergi indirimi ve ötelemesi (özellikle turizm),
- (v) Türk Hava Yolları’na ve diğer etkilenen kuruluşlara doğrudan destek verilmesi,
- (vi) Gelir ve kurumlar vergisi beyannamelerinin teslim sürelerinin uzatılması gibi paket içerikleri yer almaktadır” (Elgin ve Başbuğ, 2020, s.16).

Ayrıca, salgınla birlikte yasakların başladığı zamanlarda evde kal çağrısına uyarak sosyal hayatını izole eden ihtiyaç sahibi her aile ve bireye ulaşmak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ülkenin önde gelen yardım kuruluşlarının da (Türk Kızılay, İHH, Türkiye Diyanet Vakfı vb.) desteğiyle İçişleri Bakanlığı’na “Vefa Sosyal Destek Grubu” projesi başlatılmıştır. Bu proje, salgınla mücadele de en önemli sosyal hizmet adımı olmuştur.

Vefa Sosyal Destek Grubu

Vefa Sosyal Destek Grupları, sokağa çıkma kısıtlaması olan 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere İçişleri Bakanlığı’nın acil yardım programı çerçevesinde, valilik ve kaymakamlıklar koordinasyonunda oluşturulan ve bünyesinde Bekçi, Jandarma, Polis, Din Görevlileri, AFAD personeli gibi kamu çalışanları ile ulusal ve yerel düzeyde bazı STK’ların gönüllü personellerinin de yer aldığı bir yardım ve destek grubudur (<https://www.icisleri.gov.tr>).

Resim 1. Vefa destek grubu adına görevlendirilmiş personeller (Hürriyet, 2020)

Covid-19'la mücadele kapsamında 65 yaş üstü grubunda olan vatandaşların ihtiyaçları, Vefa Sosyal Destek Grubu tarafından karşılanmaktadır. Salgın nedeniyle sokağa çıkamayan ve çıkma yaşağı olan 65 yaş ve üzeri ile kronik rahatsızlığı bulunan vatandaşlar, Vefa Sosyal Destek Grubu başvurusunu belirtilen iletişim numaralarıyla yapabilmektedirler. Bekçi, Jandarma, Polis, AFAD personeli gibi kamu çalışanlarından oluşan grup üyeleri, gelen talepleri karşılamanın yanı sıra maske, kolonya, sabun ve dezenfeksiyon ürünlerinden oluşan kolileri vatandaşların evlerine götürüp elden teslim etmektedirler (Habertürk,2020).

Resim 2. Vefa destek grubu yardım araçları (Habertürk, 2020)

Yardımlar, Vefa Destek Grupları birimi için ayrılmış araçlarla gerçekteşirilmekte ve salgınla mücadelede alınan tedbirler grup personeli tarafından da hassasiyetle uygulanmaktadır. Personellerin yardımların dağıtımında kullandığı kılık ve kıyafetleri ise hijyen ve steril olup, polyester malzemelerden üretilmiştir.

Bölge ve görev ayrımı yapılmaksızın vatandaşların taleplerinin alınması için oluşturulan, 7/24 hizmet veren Vefa Sosyal Destek Gruplarına şimdiye kadar toplam 6.699.837 talep ulaşılmış ve bu taleplerin 6.240.309'u karşılanmıştır (Haber-türk, 2020).

Resim 3. Türkiye'nin Yurtdışı Yardımları (Sabah, 2020)

Türkiye, yardım ve destek kampanyaları ile bir yandan ülke içinde salgının yol açtığı zararı kapatmaya çalışırken diğer yandan da uluslararası yardım ve destek faaliyetlerini sürdürmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan maske, tulum ve tanı kitinden oluşan yardım malzemeleri İspanya, İtalya, Somali, Çin, Sırbistan, Kuzey Makedonya, Karadağ, Bosna Hersek ve Kosova gibi ülkelere gönderilmiştir (Sabah, 2020).

Özetlemek gerekirse; Türkiye'de 2020 yılı Mart ayından başlanan ve Haziran ayına kadar devam eden devlet destekli yardımların genel durumu şöyledir:

Tablo 1. Devlet Destekli Yardım Ödenekleri (Anadolu ajansı, 2020).

Sosyal Destek Programı	Ödenek (TL)	
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Mali Destek Yardımı	6.107.444.000
	Kısa Çalışma Ödeneği	10.613.543.961
	Nakdi Ücret Desteği	1.701.581.864
	İşsizlik Sigortası Fonu İşsizlik Ödeneği	2.071.032.826
Genel Toplam	20.493.602.651	

Devlet destekli yardımlar Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "Sosyal Destek Programı" kapsamında düzenlenmiş olup, 2020 yılı Haziran ayı so-

nunda açıklanmıştır. Buna göre, dar gelirli, işsiz, hasta ve bakıma muhtaç her vandaşa 1000 liralık yardımla birlikte çalışanlar ile düşük ücretlilere yapılan mali yardımların toplam maliyeti 20 milyar lirayı geçmiştir.

STK'ların Yardım Faaliyetleri

Salgın nedeniyle alınan tedbirler ve yasakların Türkiye'deki çoğu STK'ların faaliyetlerini olumsuz etkilediğini daha önceden de ifade etmiştik. Pandemi sürecinde çoğu gönüllü STK çalışanları, özellikle de insani ve sosyal yardım dışında görev icra edenler sahadan çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak; yiyecek, içecek, ilaç ve tıbbi malzemeler, temizlik ve hijyen malzemeleri gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik yardım çalışmalarında hizmet/yardım sektörüne dahil olan yardım kuruluşları, esnek ve dönüşümlü çalışma programlarıyla bu sahada hizmet vermişler ve vermeye devam etmektedirler. Bunlardan bir kaçına örnek vermek gerekirse;

Türkiye'nin önde gelen ulusal ve uluslararası bir yardım kuruluşu olan Türk Kızılay'ı Coronavirüs kaynaklı Covid-19 hastalığı ile mücadele kapsamında sosyal yardım çalışmaları yürütmektedir. Türk Kızılay'ı, bu süreç içerisindeki yardımlarını "Corona Dayanışma Projesi" adıyla yürütmektedir. Corona Dayanışma Projesi çalışmaları kapsamında hijyen malzeme desteği, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları, beslenme yardımları ile sosyal ve nakdi yardım faaliyetlerinde bulunmaktadır (Kızılay, 2020).

Resim 4. Türk Kızılay'ın Gıda Destek Paketi (Kızılay, 2020)

Türk Kızılay Vakfı, "yurt dışından gelen ve 28 noktada karantina altına alınan yaklaşık 11 bin kişiye üç öğün beslenme hizmeti vermekte, 65 yaş üstü veya kronik

rahatsızlığı bulunan vatandaşların ihtiyaçlarını da şubeleri ve gönüllüleri ile karşılamakta ve Vefa Sosyal Destek Gruplarına da destek sağlamaktadır. Bugüne kadar olağanüstü dönemler için depolarda hazır bulundurulan; içerisinde sıvı yağ, çay, şeker, pirinç, kuru fasulye, yeşil/kırmızı mercimek, bulgur, salça, un, zeytin, kaşar peyniri, makarna ve tuz bulunan gıda paketleri 150 bin aileye ulaştırılmıştır”. Bunun yanı sıra, coronavirüs tehdidine karşı yürütmekte olduğu çalışmalar ile yaşanan krizden en çok etkilenmesi beklenen toplum kesimlerini desteklemek ve toplumsal dayanışmanın artmasını amaçlayan vakıf, geçim sıkıntısı çeken 75.000 aileye 400'er TL nakit sosyal destek ödenmesi ile ilgili çalışmalar yürütmektedir (<https://www.kizilay.org.tr>).

Yurt içinde ve yurt dışında gerçekleştirdikleri hayır amaçlı sosyal faaliyetlerle yardımsever Türk milletinin emanetlerini ihtiyaç sahiplerine ulaştıran ve bu konuda önemli bir görev icra eden Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), dünyanın farklı coğrafyalarında dili, dini, milleti ne olursa olsun açlık, savaş, kriz ve afet mağdurlarının yaralarını sararken yardım götördükleri bölgelerde uzun vadeli projelerle de sürdürülebilir bir kalkınma etkisi yaratmayı amaçlamaktadır.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Covid-19 nedeniyle ortaya çıkan süreçte daha fazla sayıda ihtiyaç sahibine ulaşabilmek için, “Kardeşliğimiz Zekâtle Bereketlensin; Zekâtlarımız Türkiye İçin” ve “Vakit Türkiye İçin İyilik Vakti; Beklenen Sensin” yardım kampanyaları başlatılmıştır. Kampanya kapsamında, zekat ve sadaka bağışlarıyla yurt genelinde tespit edilecek ihtiyaç sahiplerine alışveriş yardım kartı ve hijyen paketi dağıtımı yapılmaktadır. Evden çıkamayan 65 yaş üstü yaşlılar, hastalar, kepenk kapatmak zorunda kalan esnaf, işsiz kalanlar, faturalarını ödeyemeyen ve/veya ödemekte güçlük çeken vatandaşlar için kısacası maddi ve manevi anlamda zor durumda olan tüm vatandaşlara destek olabilmek için 2020 yılı Ramazan ayı çalışmalarını yurt içinde yoğunlaştırmaya karar veren Türkiye Diyanet Vakfı, pandemi süresince yardım faaliyetlerinde kayda değer hizmet sergilemiştir (Anadolu Ajansı, 2020).

Resim 5. İHH Yardımı (İHH,2020)

Covid-19'un yayılma etkisindeki artış nedeniyle sosyal ve insani yardım çalışmalarını bazı tedbirler kapsamında kısıtlamak zorunda kalan İHH ise 16 Mart 2020 itibarıyla evde çalışma (home office) sistemine geçmiş, sahada çalışan personellerinden bir kısmını Vefa Sosyal Destek Gruplarının bünyesindeki yardım faaliyetleri hizmetlerine yönlendirmiştir. Haziran 2020 sonrasında yasakların kalkmasıyla birlikte saha çalışmalarını hızlandıran İHH, yetim aileleri başta olmak üzere ihtiyaç sahibi aileler için 10.000.000 TL nakdi yardım ile 100.000 kumanya paketi ve 10.000 hijyen kolisi yardımına başlamıştır (İHH, 2020). “Şimdi Dayanışma Vakti” yardım kampanyasını başlatan İHH, işsiz kalan emekçilerin, gündelik işlerde çalışıp bu süreçte parça iş yapamayan ihtiyaç sahiplerinin, salgından birinci derecede etkilenen ve etkin bir mücadele sürdüren sağlık çalışanlarının yanında olmaya devam etmektedir. İHH İnsani Yardım Dergisi yayın editörü M. Fatih Kutan pandemi sürecindeki ilk Ramazan ayında faaliyetlerini yoğunlaştırdıklarını belirterek yardım faaliyetlerine dair şu bilgileri aktarmaktadır: “Bugünleri ancak birbirimize destek olarak aşabileceğimizi biliyoruz. Salgının etkilerinin sürdüğü bir zamanda Ramazan ayına eriştik. Bu yıl geçen yıllardan farklı bir Ramazan geçiriyoruz, kriz bölgeleri haricindeki yardımlarımızın tamamını Türkiye'nin salgınla mücadelesine destek olmak için kullanıyoruz. Ramazan'da bizi bekleyenler olduğunu bildiğimiz kriz bölgelerindeki ihtiyaç sahiplerine zekât, fitre ve fidyelerinizi ulaştırmaya devam ediyoruz” (Kutan, 2020).

Bağış Kampanyaları

Bağış kampanyaları, sosyal yardım hizmetlerinin yürütülmesinde en kayda değer girdiler arasında yer almaktadır. Çünkü gerek resmi ve gerekse özel yardım girişimlerinin çoğunda bağışlara müracaat edilmektedir. Bağış kampanyalarının destekçileri ise çoğunlukla vatandaşlar, şirketler ve zengin aile şirket ve vakıflarıdır. Vatandaşlar bireysel bağışçıları, şirketler ve zengin aile vakıfları ise kurumsal bağışçıları temsil eder (Aytaç ve Eroğlu, 2020).

Covid-19 salgının yarattığı sosyal ve ekonomik krizle mücadele için 2020 Mart ayı içerisinde ülke çapında bağış kampanyaları düzenlenerek bireysel yardım çağrısı yapıldı. Kampanyanın bağış tedarikçileri kamu bankaları ile mobil telefon operatörleri oldu. Kamu bankalarınca verilen bağış hesaplarına çok sayıda katılım gerçekleşti. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı “Milli Dayanışma Kampanyası” ve “Biz Bize Yeteriz Türkiyem” bağış kampanyaları ile Mayıs ayı sonlarında 2 milyar 30 milyon 380 bin 771 lira toplandığını ve kampanya için vatandaşlar tarafından toplam 6 milyon 405 bin 225 SMS atıldığını duyurdu (Sabah, 2020). Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, bağış kampanyalarının amacının “yevmiye ile geçimini sürdüren kesimler başta olmak üzere alınan tedbirlerden dolayı mağdur olan dar gelirli vatandaşlarımıza ilave destek sağlamak” olduğunu belirtmiştir (BBC, 2020).

Bağış kampanyalarına önemli bir destekte şirketler ve zengin aile vakıflarından gelmektedir. Yazılı basından edindiğimiz bilgelere göre “Milli Dayanışma Kampanyası” bağış etkinliğine çok sayıda şirket, banka, holding ve yardım vakfı kuruluşları katılmıştır. Hürriyet Gazetesinin internet sitesindeki 01 Nisan 2020 tarihli haber girişinde ülke genelinde bağış kampanyasına katılan 76 kuruluşun isimleri ve bağış miktarları verilmiştir. Burada verilen bilgilere göre bağış miktarı 1 milyon ile 100 milyon TL aralığındadır. Bu aralıkta ilk sırayı, 100 milyonluk bağışı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) almıştır. Milli Dayanışma Kampanyasından elde edilen toplam bağış miktarı ise, 1.689.101.146 TL'dir.

Sonuç

Covid-19 salgının yaratmış olduğu fiziksel, ruhsal ve sosyal etkiler başladığı günden bu yana hala devam etmektedir. Salgın, bir taraftan yalnızlığa, tıbbi ve psikolojik sorunlara ve bilgi kirliliğine neden olurken; diğer taraftan da sağlık, eğitim, yoksulluk, işsizlik, göç, iklim krizi ve temel insani ihtiyaçlara erişim dâhil olmak üzere tüm alanlarda yeni bir farkındalık yaratmıştır.

Küresel ölçekte hızla yayılma gösteren Covid-19'un neden olduğu hasta ve ölüm sayısı geçmiş yıllardaki salgın hastalıkların vakalarına görece düşük kalmaktadır. Bunda elbette bilim ve teknoloji sahasında ilerlemenin yanı sıra daha geniş çaplı ve katı önlemlerin alınmasının da payı büyüktür. Paraya ve maddi imkânlarla sıkı sıkıya bağlı kalmış yenedünya düzeninde toplumsal sistemleri ekonomik ve sosyal açıdan büyük tahribata uğratabilecek safhaya getirmiş olan bu yeni tip salgının tesiri insanların sağlıkları ile beşeri ve sosyal unsurlarına sızarak bütünüyle toplumsal yaşamı etkilemiştir.

Olumsuzluklarına rağmen dayanışma ihtiyacını arttıran ve sağduyumuzu güçlendiren bu salgının üstesinden gelebilmenin bir diğer yolunun da dayanışma ve yardımlaşma kültürünün yaşatılmasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Dayanışma ve yardımlaşma, insanların karşılaştıkları her türlü güçlük ve sorunlar -açlık, kıtlık, savaşlar, seller, depremler, tufanlar, hastalıklar, salgınlar vb.- karşısında önemli bir kültürel değer ve ortak sosyal fayda olarak karşımıza çıkmaktadır.

Covid-19 salgını tüm dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de sağlık alanındaki çözüm arayışlarının yanı sıra fiziksel, mekânsal, sosyal, kültürel ve eğitsel hareketliliğin kısıtlanması sonucunda vukuu bulan krize karşı peş peşe yardım ve teşvik planlaması yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, devlet destekli yardımlarla vatandaşlarını desteklerken “milli dayanışma için bağış” kampanyası başlatarak başta ülkenin zengin aileleri olmak üzere hali vakti yerinde olan tüm vatandaşlarını bu dayanışma ve yardımlaşma kampanyasına teşvik etmiştir. Ayrıca, Vefa Sosyal Destek Grubu projesi ile ulusal ve uluslararası arenada ses getiren, kendini gösteren insani yardım vakıf ve derneklerinin de desteğiyle ülke çapında bir yardımlaşma örneği göstermiştir.

Özellikle Ramazan ayında toplanan zekât, fitre, sadaka gibi bağışların bu dönemde önceki yıllara görece daha fazla toplandığı ve sosyal yardım hizmetlerinde kullanıldığı bilinmektedir. Farklı farklı alanlarda faaliyet gösteren çoğu STK'lar salgın döneminde iş göremez duruma gelmişlerdir. Ancak, insani yardım faaliyetleri ile tanınan büyük yardım kuruluşlarının kendi sığalarında biriktirdikleri bağışların devletin bağış ve yardımlarına da eklenmesiyle ciddi bir yardım faaliyeti yürütülmüştür. Bu da bizlere, dayanışma ve yardımlaşma ruhunun ve kültürünün her türden krize karşı mücadelede ne derece büyük bir öneme sahip olduğunu bir kez daha göstermiştir.

Kaynakça

- Afacan, E. ve Avcı, N. (2020). Koronavirüs (Covid-19) örneği üzerinden salgın hastalıklara sosyolojik bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 7(5), 1-14., 21 Kasım 2020 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/54658/738133> adresinden erişildi.
- Akbaba, M. (2015). Ötegen VR. salgınlar ve erken uyarı-cevap sistemleri. *Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics*, 1(3), 93-8.
- Aytaç, Ö. ve Eroğlu, G. (2020). Hayırseverliğin değişen yüzü ve zenginlik: Geleneksel hayırseverlikten stratejik/kurumsal hayırseverliğe. *INIJOSS İnönü University International Journal of Social Sciences/İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 211-227.
- Bir iyilik hareketi olan Vefa Sosyal Destek Grubu nedir? (2020). *Habertürk*. 24 Kasım 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/bir-iyilik-hareketi-olan-vefa-sosyal-destek-grubu-nedir-2688786> adresinden erişildi.
- Centers for Disease Control and Prevention [CDC]. (2011). *National typhoid and paratyphoid fever surveillance overview*. Atlanta, Georgia: US Department of Health and Human Services, CDC, 28 Kasım 2020 tarihinde, <https://www.cdc.gov/nationalsurveillance/pdfs/typhi-annual-summary-2014-508c.pdf> adresinden erişildi.
- Demirbaş, D. ve Bozkurt, V. (2020). *Introduction: The Covid-19 pandemic and its economic, social, and political impacts*. (Ed. D. Demirbaş, V. Bozkurt, S. Yorğun), İstanbul: İstanbul University Press.
- Elgin, C. ve Başbuğ, G. (2020). Covid-19 pandemisinin yol açtığı ekonomik krize karşı açıklanan ekonomik teşvik paketleri: Bir karşılaştırma ve Türkiye örneği. *İnsani ve Toplumsal Kalınma Programı, Politika Raporu*. İstanbul: İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.
- Frith, J. (2012). The history of plague: Part 1.:The three great pandemics. *J Mil Veterans Health*, 20(2), 11.
- Irwin, W. Sherman. (2016). *Dünyamızı değiştiren on iki hastalık*. (çev. M. Anğ Küçükler ve E. Tümbay). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- İHH. (2020). Şimdi Dayanışma Vakti. 29 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ihh.org.tr/bagis/koronavirus-dayanisma-kampanyasi> adresinden erişildi
- İşte bağış kampanyası düzenleyen diğer ülkeler. (2020). *Sözcü*. 24 Kasım 2020 tarihinde <https://www.sozcu.com.tr/2020/ekonomi/iste-bagis-kampanyasi-duzenleyen-diger-ulkeler-5714725/> adresinden erişildi.
- Karakaş, M. (2020). Covid-19 salgınının çok boyutlu sosyolojisi ve yeni normal meselesi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(1), 541-573., <https://doi.org/10.26650/SJ.2020.40.1.0048>
- Kasapoğlu, A. ve Akbal, A. (2020). Relational sociological analysis of uncertainties: The case of COVID-19 in Turkey. *Advances in Social Sciences Research Journal*, 7(4), 197-228. DOI:10.14738/assrj.74.8116.
- Kızılay. (2020). *Korona dayanışma projesi genel bağış*. 26 Kasım 2020 tarihinde <https://www.kizilay.org.tr/Bagis/BagisYap/176/korona-dayanisma-projesi-genel-bagis> adresinden erişildi.
- Koronavirüs salgını: Milli Dayanışma Kampanyası nedir? (2020). BBC. 28 Kasım 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52109314> adresinden erişildi.
- Kutan, M. F. (2020). Editörden. *İHH İnsani Yardım Vakfı Dergisi*, 75. 01 Aralık 2020 tarihinde <https://www.ihh.org.tr/public> adresinden erişildi.

- Milli Dayanışma Kampanyası'na destekler çiğ gibi büyüdü! Peş peşe açıklamalar... (2020). *Sabah*. 29 Kasım 2020 tarihinde <https://www.sabah.com.tr/galeri/turkiye/milli-dayanisma-kampanyasina-destekler-cig-gibi-buyudu-pes-pese-aciklamalar> adresinden erişildi.
- Namal, F. ve Kılıç, S. (2015). Kolera. *Türkiye Klinikleri J Public Health-Special Topics*, 1(3), 13-913.
- Öğütçen, B. S. (2020). Dünya genelinde Kovid-19 vaka sayısı 67 milyonu geçti. *Anadolu Ajansı*. 23 Kasım 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunya-genelinde-kovid-19-vaka-sayisi-67-milyonu-gecti/2067547> erişildi.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte bulaşıcı hastalık salgınları. *Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi*, 30 (Ek sayı), 19-26. doi:10.5222/terh.2020.93764
- Phillips, H. ve Killingray, D. (2004). The Spanish Influenza Pandemic of 1918-19: New Perspectives. *Population and Development Review*, DOI - 10.1111/j.1728-4457.2004.017_5.x.
- Sağlık Bakanlığı. (2020). *Genel koronavirus tablosu*. 23Kasım 2020 tarihinde <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> adresinden erişildi.
- Sunar, L. (2020). Salgınla başa çıkmak: Hayat için sosyoloji. (ed. Lütfi Sunar), *Covid-19 Salgınının Sosyolojik Analizi-1*. İçinde Toplumsal Yapı Araştırmaları Programı, 22 Kasım 2020 tarihinde <https://tyap.net/covid-19-salgininin-sosyolojik-analizi> adresinden erişildi.
- Taştan, C. (2020). *Kovid-19 salgını ve sonrası psikolojik ve sosyolojik değerlendirmeler*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları: 90.
- Toprak, İ. (2020). Türkiye Diyanet Vakfı yardım kampanyası başlattı. *Anadolu ajansı*. 26 Kasım 2020 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiye-diyamet-vakfi-yardim-kampanyasi-baslatti/1787800> adresinden erişildi.
- Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları [TÜBA], (2020). *Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, TÜBA Raporları No: 34.
- Uyumlu, A. B. (2020). *Koronavirüslerin yapısı ve özellikleri: yeni koronavirus hastalığının toplum üzerine etkileri ve hemşirelik yaklaşımları*. (Ed. R Aylaz ve E. Yıldız), Malatya: İnönü Üniversitesi Yayinevi.
- Vefa Sosyal Destek Grubu başvurusu nasıl yapılır, iletişim numaraları kaç?(2020). *Hürriyet*. 24 Kasım 2020 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-vefa-sosyal-destek-grubu-nedir-vefa-sosyal-destek-grubu-basvurusu-nasil-yapilir-iletisim-numaralari-kac-41494185/1> adresinden erişildi.
- Vefa Sosyal Destek Grubu'yla 569 Bin Hanenin İhtiyaçları Karşılandı. (2020). *T.C İçişleri Bakanlığı*. 25 Kasım tarihinde <https://www.icisleri.gov.tr/vefa-sosyal-destek-grubuyla-569-bin-hanenin- ihtiyaclari-temin-edildi> adresinden erişildi.
- Yılmaz, E. (2007). 1847-1848 kolera salgını ve Osmanlı coğrafyasındaki etkileri. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 23-55.
- Yunarti, S. ve Wijayanti (2020). Social communication through hashtag (#) during the covid-19 pandemic in Indonesia. *International Journal of Arts and Social Science*, 3 (5), 119-125. 22 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ijassjournal.com> adresinden erişildi.